

Naschientscha a casa

Autor(en): **Solèr-Capaul, Anny / Solèr, Clau**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **70 (1985)**

Heft 25

PDF erstellt am: **11.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881722>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Naschientscha a casa

Text dad Anny Solèr-Capaul

Ediu da Clau Solèr

1. Introducziun

Egl Ischi, nr. 21 da 1983 ei in text cul tetel «Ina dumengia en in vitg, avon il concil» dalla medema autura vegnius publica. Cuort suenter hai jeu puspei survegniu in text, numnadamein il present.

S'entelli che quei vegn buca da sesez. Jeu hai stimulau l'autura da puspei nudar quels fatgs ch'ella paleisa las seras che nus passentein ensem a Lumbrein. Ella remarca lu sil fletg ch'ella sappi buca tgei scriber. Il concept da quellas cuntribuziuns egl Ischi vul tocs e documents dalla veta da mintgadi senza ambiziuns litterar-artisticas. Per quei suggeresch'jeu pli u meins ils temas giavischai.

«Naschientscha a casa» savess senz'auter dar ina lavur bia pli gronda. Ils davos onns ein era fetg interessantas lavurs davart las isonzas e las modas da viver da pli baul cumparidas, entginas sur da temas parentai sco p. ex. sur dallas spindreras. Fetg instructiva ei era la cuntribuziun da Maria Cadruvi en ina scuntrada romontscha dil radio d'enturn 1980 cun la spindrera da Vrin, dunna Giulia Casanova. Las indicaziuns per Vrin derivan da quella fontauna, sch'igl ei buca indicau auter.

Sper las lavurs citadas alla fin digl artechel, hai jeu legiu il cudisch biografic dad Adeline Favre, plinavon ina lavur scientifica da Carl Müller. En special per il Grischun legian ins las introducziuns dils differents cudischs da spindreras.

Igl εμπрем da quels (1), quel da dr. J.M. Aepli, translataus da dr. A. Bernhard ei vegnius squitschus gia 1816 a Cuera per romontsch; (2) 1850 ha dr. G. Arpagaus translatau quel da dr. G.H. Schmidt e sco tierz (3) ha G.H. Muoth buca mo translatau il cudisch da spindreras da B.S. Schultze, mobein era propagau la dretga moral e religiusadad per las spindreras. Quella lètg denter spindrera e religiun fa gnanc surstar sch'ins risguarda il fatg che la spindrera haveva en seracass era da battegiar ils affons nievnaschi ni schizun buca naschi dil tut. Il cudisch da dretg canonic (ed. 1917) preferescha schizun ord raschuns da turpetg la femna agl um «nisi pudoris gratia deceat feminam potius quam virum baptizare» (can 747, § 2).

Dasperas informeschan differentes cudischs da tempra enciclopedia sco p. ex. il Dicziunari rumantsch Grischun, J.A. von Sprecher en sia historia culturala dil 18avel tschentaner, la crestomazia da Decurtins e.a.v.

Il text original da dunna Anny cumpeggia 3 paginas e mesa. Quella ga para ella da buca haver scret in sboz per suenter scriver da bi. Tuttina encorsch'ins ch'ella ha ponderau il concept, aveva forse gia mintga construcziun el tgau.

Tipic tier l'autura ei ch'ella commentescha resp. valetescha persunalmein fatgs da pli baul e pren posiziun enviers midadas ni modernisaziuns.

L'autura cun entgins fargliuns, geniturs ed il tat, entuorn 1924

2. Il lungatg

Il text publicau ei vegnius adattaus leu all'ortografia sursilvana vertenta, nua ch'ei setracta mo da midar in ni l'auter bustab; aschia scrivin nus

cheu *ni* enstagl da *ne*, *fatschenta* per *fitschenta*, lu *dalla* per *della*. Mantenu havein nus il tipic dalla tschontscha lumneziana, p. ex. *-iar* enstagl dil normau *-egiar* en *maniau* per *manegiau*. Plinavon la fuorma scursanida *fievan* e *duegi*, *degi* enstagl *fagevan*, *dueigi*, *deigi* ed auters. L'autura variescha libramein *haveva* e *veva*. Remarcabels ei il fatg che dunna Anny scriva *detg* enstagl *getg* dil verb *dir*. Nus Lumnezians risguardein quella differenza sco in tratg fetg distinctiv. En auters cass eis ei denton dil tut cuntrari. En Lumnezia dat ei negins *giats*, mo *gats* van per ils *curtgins* e mai en *curtin*.

3. Il text

Avon 45–50 onns ed era zatgei pli tard savevan ins aunc nuot novas da pigliolas en spital. Ei deva massa pops¹ en vischnaunca ed ina spindrera era indispensabla. En quels onns ei era nossa sora pintga naschida. Nus vevan fatschenta, fievan ils purs cun fumegl e fumitgasa e bab era bia naven. Cu mia mumma ei stada en speronza da mia sora giuvna, vevel jeu biabein sedisch onns. Ina sora era naven a scola, ils auters mavan cheu a scola ni aunc buc. Jeu havevel schon sefatg en tgei ch'ei era, aber hai mai bughiau da dumandar ni mumma ni zatgi auter enzatge². Mumma ha era detg buc in plaid. Las femnas eran adina vestgidas en vestgadira liunga e surtut largia e negin che fageva stem zatgei. Ei era miez fevrer, mumma mava adina suenter gentar a pussar perquei ch'ella era malsanetscha. Ella haveva in narunchel schirau e l'auter operau³. Ina sera denter stgir e clar ha ella lu fatg vegnir mei sin combra e detg ch'jeu dueigi ir per la spindrera. Ella degi vegnir a discuorer⁴. A mi ha ella detg nuotzun auter⁵. Jeu sun ida e la spindrera era tier ina dunna malsauna, la sira dad ina dunna che spitgava era mintga mument in affon. Ella ha lu nuota fatg prescha da vegnir. Denton ei il fumegl vegnius a tscheina e lu vein tarmess lez. Telefon haveva ella gie buc⁶. La fumitgasa ed jeu havein lu mess a letg ils pops e rugalau vi la tscheina. Nus havein lu giu lavur da ristiar aua caulda e far caffè per la spindrera⁷. Entuorn las nov ei bab vegnius e detg che nus hagien ina poppa. Tgei plascher. Jeu sun ida sin combra e viu la crotscha che vegneva mai vita⁸, sper pegna. Mumma era pulit ed ha maniau che quei segi ina da trer si sper pegna. Ina era ella naschida in meins memia baul e l'autra era mumma era sluvrada giu. La poppa era tut blaua e fetg pintga. Era jeu erel stada ina aschia, para⁹. Ella ei la dieschavla. Tuts han giu grond plascher dalla figlia e sora.

Il fatg da generar e parturir affons mava veramein tier mo als geniturs. Da quei vegneva buca tschintschau. Selamentar da memia bia, gliez deva a negin el tgau¹⁰. Consultar calender e miedi era, nun grond basegns, buca raschieni¹¹.

P.S. Inaga veva mumma stuiu far vegnir il miedi muort malsogna. Lu veva el dumandau ella, sch'ella segi forse en speranza, ella ha buca rispundiu sin quei. Suentar ha ella detg ad ina dunna camerata da scola che ha visitau ella: Quei va tier al miedi nuot¹². Aschia era ei pli baul.

Il «Chor feminin Lumbrein», 1927. Naschidas a casa, parturiu a casa ed entginas mortas en pigliola.

4. Annotaziuns culturhistoricas

Las duas empremas annotaziuns pertuccan plitost generalitads en connex cun la naschientscha d'in affon.

Pigliola, piglialaunca

Quels plaids paran dad esser oz empau antiquai. Pli savens audan ils *il parturir* e la *parturenta*, probablamein pervia dall'affinitad cul verb *parturir*. Schizun l'expressiun construida *parturiziun* vegn duvrada.

La dunna che spitgava, *era en benedicziun* sco il Dicziunari rumantsch noda per Lumbrein, par. ann. 10.

Ils tschentaments da Scheid en Tumliasca dils 1616 s'occupeschan era cul cuoz legal da gravidonza: «Item, cur una Duña ven purtonza ner parturescha l'amprima gada mema bauld avont ils 9. Meins, da quintar suenter ilg gi d'ilg ansinar ent, scha dei la fallonz'esser Δ 8» (tenor Decurtins I: 804). In pign segn da generusadad munta il supplement: «NB. Mo ouncalura 15. gis deig vangir schanckiau, sch'ei vangiss tont datiers etc.»

Zun varionts ein ils buns cussegls da vischinas, parentas ed era ord cudischs tier pigliolas. Il cudisch da spindreras definescha il resti purtaus duront la pigliola: «La Vaskadira c'ella ha a Dies, sto esser larg'avunda, ca ni Venter ni ilg Brust vingien squitschai a struklai» ([1], p. 35). Grond'impurtonza veva il di da naschientscha ella superstiziun; affons da dumengia havevan pli lev, affons da Nadal eran specialmein privilegiai.

La piglialaunca stueva buca pitir fom; a Vrin regalav'ins ina *petta da pigliola*, a Tarasp schizun in entir canaster paun ed ovs (Dorschner 1936: 139).

Las prescripziuns per suenter la pigliola ein documentadas els suandonts proverbis: «Ina piglialaunca dei buc ira giadora, avon ch'esser stada en baselgia» (Decurtins IV: 982). Stuev'ella exnum bandunar la casa, lu: «Ina piglialaunca dei ir cun in parisol ne cun in curte sin tgau, sch'ella sto ir giadora, avon ch'esser stada en baselgia.»

Il cudisch dils evangelis porscha in'instrucziun davart la benedicziun dallas piglialauncas. Igl *ir a baselgia* ei negina ordinaziun, mobein «ina pietusa e ludeivla izonza, in'imitaziun della beada purschala Maria, la quala, obedeivla alla lescha che pertucca buc ella, ei comparida il di fixau el tempel, per presentar siu divin affon» (Deplazes 1930: 579). Dad ina vart para quei act dad esser ina purificaziun, susteniu entras l'immaculada concepziun da Maria e specialmein sch'ins considerescha ch'il spiritual retscheiva la piglialaunca avon baselgia ed accumpogna ella en baselgia sco tier il batten; da l'autra vart para la mumma exponida specialmein al nausch. Quei patratg vegn sustenius entras la regla da buca bandunar il tetg e la grunda ed era entras in dils suffragis dil spiritual

«Nihil proficiat inimicus in ea» (igl inimitg possi buca nuscher ad ella). La candeila che la piglialaunca ha duvrau duei vegnir regalada ad il spirtual.

Usitau er'ei pli baul ch'ins *mava a ver, la visdaglia*. Per regla purtava ins vivondas sco gia indicau ni teilas, launa e.a.v. La pigliola daventava cheutras in fatg social. Quei usit era pli emperneivels per las visdunzas che per la piglialaunca. Savens stueva la spindrera garantir cheu in cert ruaus per mumma ed affon.

Igl ei buca reussiu d'eruir loghens da pelegrinadi preferi per urbir affons e levas pigliolas. Sogn Antoni a Rumein sco era mintga caplutta da Nossadunna gudevan gronda calamita. Senza dubi valev'in pelegrinadi a Mustér tier la Mumma dalla misericordia bia dapli. Sogn Luis da Gonzaga, 21–6 e sogn Ignazi, 31–7 gudevan ina simpatia speciala.

Spindrera

Quell'expressiun ei buca populara sco era *camberlana, dunna da part*. Ellas ein emprovas per remplazzar la *hebamma, habana*. L'anteriura spindrera da Vrin, dunna Giulia drova il verb aschia: «Jeu vai spindrau siat gadas schumellins.» La spindrera era ufficialmein impurtonta ed en general era beinvesida en mintga vischnaunca. A Lumbrein dev'il mistregn ad ella il num, *Onna Maria habana* e *Barla habana*, la davosa spindrera el vitg.

Sia lavur principala era d'assistar las piglialauncas. Dasperas fuva ella era capavla dad enfaschar nauschas plagas, cussegljar en malsognas da pops e valeva pia sco il miedi per pigns mals avon ch'ins clomi propi igl um dil fatg.

Las pretensiuns per quei mistregn eran fetg severas. Ell'introducziun dil cudisch da spindreras (3) legian ins: «Ella mantegni la tema de Diu e la probitat, ch'ei vegnida presumada tier ella, cura ch'ella ei vegnida elegida per dunna de part; ella conservi en tuts graus siu bien num. Ella mantegni sias enconuschientschas derivontas dal cuors d'instrucziun e sesprovi d'augmentar quellas. Ella seigi adina prompta de gidar adualmein (egalmein) richs e paupers, mesiri mai siu agit tenor igl aspect sin pagament, anzi tenor il grad dils basegns.» (p. 3)

La scolaziun da spindreras ha entschiet el Grischun entuorn 1780. Il miedi Johann Georg Amstein dalla Turgovia, sesents el Grischun, va a Paris per sescolar els fatgs da pigliolas. El retuorna ed entscheiva ad instruir femnas els fatgs da spindreras. Entras qualla scolaziun vulev'ins

sminuir la gronda mortalitad d'affons pigns e da piglialauncas. Entuorn 1900 dev'ei gia 170 spindreras scoladas el cantun. Normalmein mirava mintga vischnaunca dad haver ina ni duas.

Dil reminent sespruava era la baselgia dad instruir spindreras, meins per spindrar affons che per saver battegiar en prighel da mort digl affon. In rapport da visitaziun digl uestg documentescha denter auter era per Lumbrein gia 1643 ina spindrera approbada (entras tgi?).

Ina cunzina meins emperneivla ei circumscretta el vut da spindreras e pretenda ch'ellas annunzien alla suprastonza emprovas da scatschar il fretg e.a.v. La suandonta incumbensa muossa claramein, con impurtonta che la spindrera era pli baul ellas vischnauncas senza glied versada e scolada: «Davart las obligaziuns della hebamma enviars sventirai e morts apparents. Ei sa tgiuntsch en scadina vischneunca con pintgia ch'ell'ei dar il cass, ch'in malventireivel carstgieun entras eveniments extraordinaris ven en resca da piarder sia veta, ni ch'el en consequenza dad ina malata turbulaziun da tgiau e cor ven schizun sil partraitg da metter il maun vid sia aitgna veta.» En quella situaziun vegn la spindrera animada: «—Autramein pertratgia la hebamma, la quala ha empriu da stimar pli bein la veta d'in carstgieun. Nua ch'ei sa esser fetschi ella pia cuortas (da tagliar il sugett) da far ina ovra da misericordia.» (Cudisch da spindreras [2], p. 152.)

Raschuns praticas e higienicas, mo era ina certa tendenza da perfecziun e segirtad absoluta, han bandischau ils davos decennis pigliolas e spindreras ord casa ed el spital. Denton par'ei da dar emprovas da puspei integrar ton la pigliola sco era la mort pli fetg en casa.

Annotaziuns

1. La cumulaziun era fetg gronda; ei deva dapli famiglias a Lumbrein ella vegliadetgna fritgeivla e biaras eran fetg grondas. En nies cass ein igl affon vegl ed il nievnaschiu 16 onns ord gl'auter, naschi eran diesch. Aunc 1951 ha ei dau a Lumbrein il cass, nua che l'onda ei mo in onn pli veglia che la niaza. Ei fuss falliu da cumparegliar quels fatgs cun oz. Igl ambient e l'organisaziun familiara eran adattai per pliras generaziuns ensemen. L'occupaziun purila saveva era integrar tuts ella lavur, buttelers e tats, mintgin cun in uffeci precis. Biars affons murevan baul. P. Placi a Spescha scriva 1804 arisguard Tujetsch: «Aber auf Kindsbette sterben hier aus Mangel an erfahrenen Hebammen viele Mütter und Kinder, und an den Kindsblattern sterben möglichst viele Säuglinge.» (p. 253). El 18avel tschentaner duei bunamein la mesadad dils affons murir avon che haver contonschiu la vegliadetgna da 10 onns.
2. A Dalin porta la spindrera ils pops. A Vrin vegneva era lezza cun els giu dalla Greina – forse ina raschun per l'atgnadad da quei pievel. A tschels affons deva ins da crer che la mumma stoppi star en letg pervia dil mal ina comba, in bratsch.
3. Quella malsogna deriva dall'emprema pigliola. Ins sa strusch s'imaginar co quella femna ha aunc parturiu 9 affons.
4. L'expressiun *discuorer* sco tala munta gia in fatg impurtont; sch'ins ha da dir enzatgei da pintg'impurtonza, lu vegn ei *paterlau*; davos meisa han ils affons da quescher tgeu cura ch'ils carschi *tschontschan*. Grammaticalmein exact fuss la conjuncziun *e ni per*. Sin fundament d'ina educaziun etic-morala fetg stretga ed in'aversiun encunter tut corporal – auter che la bratscha luvrusa – er'ei schizun pusseivel che gnanc il miedi che tractava la femna, intervegneva la gravidonza (par. annotaziun 12).
5. Il tabu existent haveva creau in sistem da comunicaziun senza plaids e grondas tschontschas. La capientscha da quei «lungatg» creescha gruppaiziuns secretas. Oz. p. ex. fuorman giuvenils cun lur lungatg enzatgei semegliant per excluder ils carschi ed esser cheutras persuls.
6. Lu dev'ei mo pauc telefons, in ella posta, in en casa pervenda ed in tier il bab dall'autura, il mistral e deputau. Jeu seregordel aunc bein ch'ins haveva dad ir ord casa per telefonar e ch'ins stueva ir a clamar auters al telefon. Era nus havein buca giu telefon entochen 1975.
7. Per la spindrera havess ins giu da preparar aua calda e freida, savun, schigientamauns ed in zeiver da bogn. Savens eri quei buca avon maun a Vrin. La spindrera purtava en sia valischa la forsk per igl umblitg, ina per las unglas, vatta, jod, daguots per ils eglis, uders da clistier e vons da gummi.
8. Strusch pusseivel da s'exprimer pli cuort.
9. Tipic per dunna Anny da sedistanziar sco sch'ei pertucass in summa buca ella.
10. Diltut seremetter vulev'ins tuttina buca; silmeins verbalmein empruavan las femnas da midar quella regla fundamentala. Ina femna che haveva era mintga onn in affon e che manegiava ch'ei tonschi, ha detg: «Ussa ha Niessegner benediu mei avunda, duei el benedir in'otra.» Per tals giavischs ei sogn Flurin responsabels.

11. La planisaziun familiala ei sco expressiun e sco concept moderna. Generalmeins eran las femnas digl avis ch'ellas vegnien buca en speranza aschiditg ch'ellas tezzien. Quei ha in um da 70 onns confirmau a mi 1976 per argumentar ch'els seigien stai ina famiglia pintga.
12. G.A. Grass, in miedi che ha viviu naven da 1684 entochen 1770 a Purtein en Tumillasca ha tractau naven da 1751–1755, pia duront 5 onns mo ina pigliolaunca. La gravidonza e pigliola appartenevan alla veta normala, regulara, ch'ins dumignava cun agens mieds. La pigliola vegneva mai considerada sco malsogna. Igl ei plitost da surstar ch'il miedi sco um da reputaziun gudeva aunc en quella famiglia da quellas uras buca dapli confidanza.

Cudischs consultai

- Cudisch da hebamas da Dr. Giusep Hermann Schmidt. Translataus or dal tudestg en romontsch sin ordinaziun dil cusseigl da sanadad dil Cantun Grischun tras Gion Arpagaus, Miedi a Glion. Cuera, squitschau tier G. Hitz 1850, *citau (2)*
- Cudisch dils Evangelis dellas Dumengias e Fiastas cun explicaziuns ed instrucziuns. Tenor il ven. P. Glienard Goffine da Placi Sigisbert Deplazes, Canon e professor a Sviz. Ediziun della uniun diocesana de cultus. G. Condrau, Mustér 1930.
- Cudisch per l'instrucziun dellas spindreras de Dr. Bernhard Sigismund Schultze. Translatau en romontsch tras G.C. Muoth. 1885, *citau (3)*
- Cuort entruidament per las Hebamas, Tradiu dil codisch dil sgr. Dr. Johannes Melchior Aepli e mess giu enten rumontsch da Dr. Andreas Bernhard per commissiun dil cusseigl de sanadad. Squitschau a Cuera, 1816 tras A.T. Otto, *citau (1)*
- Decurtins, Caspar (1888ss). Rätoromanische Chrestomathie. Erlangen: Deichert, Junge. Restampa Octopus Cuera 1982ss
- Dicziunari rumantsch Grischun (1938ss). Publichà da la Società Retoromantscha. Cuera e Winterthur.
- Dorschner, Fritz (1936). Das Brot und seine Herstellung in Graubünden und Tessin. Winterthur.
- Favre, Adeline (1982). Ich Adeline, Hebamme aus dem Val d'Anniviers. Zürich: Limmat-Genossenschaft.
- Müller, Carl (1969). Volksmedizinisch-geburtshilfliche Aufzeichnungen aus dem Lötschental. Bern: Huber.
- Spescha, P. Placi, a (1913). P. Placidus a Spescha, sein Leben und seine Schriften. Pieth, F. und K. Hager, Hrsg. Bern: Benteli.